

'BIZKARSORO' PELIKULA

Herri baten trauma kontatzeko pelikula

Bizkarsoro herria ez dago inongo mapatan, baina erraz asko identifika daiteke. Koka genezake Ipar Euskal Herrian, barnealdean eta baserri giroan, XX. mendean. Herri euskalduna da, jendearen joan-etorriak eta populazioaren nahaste handirik apenas bizitu duena iraganean. Lehen Mundu Gerran frantsesen bandoan borrokatu beharko du lehenik, eta nazien inbasioa jasan gero. Finean, identitateari eta hizkuntzari uko egitera behartuta ikusiko du bere burua. Programaturik dago bere heriotza, arriskuan dago, eta ondo pentsaturik egingo zaio eraso, baina pronostiko guztien kontrara, eutsi egingo dio. Eta hiltzekotan ere, badaki, autopsiarako frogak utzita hilko dela.

 GORKA PEÑAGARIKANO GOIKOETXEA DANI BLANCO / ARGIA CC BY SA

Bernardo Bertolucciren *Novecento* filma ikusia duenak *simil* gisakoa sentituko du Josu Martinezen *Bizkarsoro*-rekin, nahiz film italiar handiak fikziotik gehiago duen *Bizkaroso*-k baino. Errealitateetik asko edan duen filma da Baigorri urteak daramatzan zinegile bilbotarrak goxo eta pazientziaz ondu duena. Fikzioa dela defentsa sutua egin du: "Harkaitz Canok esaten du: 'Fikzioaren eta errealtatearen arteko diferentzia bakarra da fikzioak koherentea izan behar duela'. Fikziozko herri bat asmatu dugu, nahiz oro har Baigorri eta baigorriarrekin grabatu. Askatasuna ematen digu Bizkarsoro herriak. Hala ere, istorio guztiak istorio

dokumentatuak dira, ez dugu ezer asmatu. Testu idatzietatik edo ahozko lekukotzetatik bildu ditugun istorioak dira, hemengoak eta beste eskualdetakoak".

XX. mendeko euskaldungoaren historia kontatzen du *Bizkarsoro* filmak. Irailaren 27an estreinatuko dute Donostiako Zinemaldian, *Zinemira* sailean, Antzoki Zaharrean. Hurrengo egunetan ere proiektatuko dute.

Duela bost urte abiatu zuten *Bizkarsoro* proiektua, izen ugari hartu ditu bidean, eta dagoeneko iritsi da amaierara. Emeki-emeki, urtero, pelikularen zati bat egin eta bereizirik eskaini dute han eta hemen –baten batek, agian, kontrabandoan-edo ikusiko zuen zati bat

edo beste, EHZ festibalean esaterako-. Lehen zatia grabatzen, duela bost urte, egun eta erdi pasatu zuten; azken zatia, iaz grabatu zutena, bost egunetan egin zuten.

Bost zati ditu filmak, Bizkarsoro herriak bizitu dituen bost garai ezberdintzeko: 1914tik 1982rako tartean, Lehen eta Bigarren Mundu Gerraren testuinguruak, aurrekariak eta ondorengoak; bateko euskararen eta euskal kulturaren susperraldi eta besteko jazarpentak; debeku, seinalatze eta iraintzeak. Horiek denak bistaratuko dira pelikulan, makina bat istorio, eta horiek gorpuzteko aktore lanetan aritu dira 200 herritar baino gehiago –"bukaerako kredituetan,

Filmean agertzen diren aktore batzuk, zuzendariarekin batera, pelikula amaitzen den lekuan, Baigorriko plazan.

Hainbat fotograma eta grabazio uneko irudi.

badaezpada, hiru puntu jarri ditugu”-, eta azpimarratzekoa, antzerkian eta zinemaren esperientziarik gabeak direla aktore gehien-gehienak.

“Gogoan dut neure burua herritarrei begira, herriko jaietan, ‘hau izan daiteke pertsonaia hura’ eta horrelakoak pentsatzen”, dio Martinez zuzendariak. Hainbeste herritar film baterako mobilizatu izanak aberastu egin du Baigorri hain errotuta dagoen auzolanerako kultura, hala uste dute pelikularen parte-hartzaileek, Nafarroaren Egunean bistaratu ohi den gisako zerbait sortu dutela pelikularen lanarekin. Eta guztiak auzolaneari aritu ez ezik, herriak pelikulako profesionalei egin dien “harrera ona” ere azpimarratu dute: kanpotik ekarri dituzte teknikariak, herriko jendearen etxeetan hartu dute ostatu, eta filmaren bueltan zebiltzan herritar-lagunek makina bat otordu prestatu dituzte lantalde guztiarentzat. “Goxo joan da prozesua”, azpimarratu dute.

Horrez gain, jendea ez-profesionala izanda, zinemaren, antzerkiaren eta artearen ikuspuntutik urrats garrantzitsua eman dute jendea formatzerako orduan; horixe da Aña Errotabehereren kasua: “Artean jendea behar zela esan zidaten lehen laburra grabatzeko unean. Gustatu zitzaidan ainitz, eta ezagutza egin nuen, eta asko ikasi dut Izaskun

**“Fikziozko herri bat
asmatu dugu, baina istorio
guztiak dokumentatuak
dira, lekukotza errealak”**

**“Euskaraz delako, ‘euskal
zinema’ esaten diogu,
baina kamera atzean
erdaraz aritzen dira asko”**

Urkijo alboan izanda”. Arte ikasketak egindakoa da Errotabehera, baina sekula modu horretan praktikan jarri gabea.

Esanguratsua da Lea Campistronen kasua ere. Pertsonaia zentral gisa hauteman daiteke berak antzeztan duena –bost garai dira, elkarlotuak baina denboran bereziak; beraz, pisua daukaten pertsonaiak asko dira-. Martinezek “intuizioz” eman zion ardura, eta ustekabean jakin zuen gerora Campistronek “konexio berezia” zuela pertsoniarekin.

Izan ere, Campistroni ez datorkio etxetik euskararekiko ezagutza –ezta berak antzeztan duen pertsonaiari ere-, eta sorterritik kanpo ari zen antzerki ikasketak egiten, Okzitaniako Tolosan, oraintsu arte. “Nire lehen filma da, euskaraz gainera; hauteman diot zentzu bat, balioa, iraultza ttipi bat da. Deliberatu dut berriaz euskara ikasteko ideia eta hemen lan egin nahi dudala. Artea da jendeari mezua luzatzeko bidea”.

Martinezek ere modu oso berezian oroitzen du Campistronen papera, honela esan dio berari, mahaiaren bueltan geundela: “Filma egin eta hilabete bartzuetara bidali zenidan mezu bat esanez uda euskaltegian pasatzeko asmoa zenuela, eta Euskal Herriari berriaz lotzeko gogoia ere bai. Horregatik bakarrik mezezi du pelikula egitea”.

Eta horrela, apurka-apurka, auzolaneari eraike dute pelikula. Baigorri grabatu dute oro har, baita Arrosan zein inguruko auzoetan ere. Erabat euskaraz sortu dute pelikula, nahiz badituen Frantziako zein Alemaniako inbaditzaileen mintzaira erdaldunak, baina sortu, euskaraz sortu da osoki. Hau da, kamera atzean, aurrean, gidoietan eta leku denetan euskara sumatu da. “Euskaraz den pelikulari ‘euskal zinema’ esaten diogu, kamera aurrean euskara entzuten delako, baina gero, askotan, kameraren atzean

Josu Martinez, zuzendaria.

Lea Campistrone, aktorea.

denak erdaraz ari dira. Badago *Ikuska* bat, trantsizio garaiko dokumental horietako bat, Antton Ezeizak eta Koldo Izagirrek eginikoa, euskararen normalizazioaz-edo; 1980an, euskara zertan zegoen irratian, prentsan eta ez dakit non gehiago. Zintaren amaieran agertzen zen karretera batean *Bai Euskarari* zioen pintada bat, eta orduan esaten zuen Izagirrek: 'Eta zineman, nola dago euskara?'. Atzetik entzuten zen kameralaria: 'Enfoca bien, que se vea bien el Bai Euskarari' (enfokatu, ondo ikus dadila pintada)".

ARBASOEN BIZIPENAK ANTZEZTU

Berezia izan da eszena jakin baten grabaketa. Frantsesez da -gasteleraz ere izan zitekeen-, haurrak ikasgelan daude, eta jakina, guztiek dakite euskaraz. Irakaslea erdalduna da, hiriburutik etorria, eta, nahitaez, berak esaten duelako, inposizioz, erdaraz behar dute mintzo. Euskaraz egiten duena zigortua eta seinalatua izango da, lepoko bat jantziko du egun osoan, eta ikaskide bat atzematen badu euskaraz hitz egiten, salatu egingo du.

"Eszena hori grabatzea *shock* galanta izan da Baigorriko ikastolako haurrentzat". Haiengan gogoeta mardulak sortu

"Pertsonaiaren eta aktorearen artean oso dialektika indartsuak sortu dira"

ziren, luzaroan izan zen etxeetako hizketagai nagusia, "imajinaezina" zitzaielako halako egoerarik guztiek euskaraz zekiten ikasgelan. "Une horretan beraien aitona-amonak gorpuzten ari ziren, baina beste haur batzuk, gero, filmaren azken atalean, euretako batzuen gurasoak antzezten aritu ziren, ikastolaren sorrera irudikatzen". Ospakizun unea, Polizia etorri arte. Haurrek horixe bera galdeztzen zuten: zergatik etortzen da Polizia?

Azken eszena horretan, gurasoekiko gertutasuna sentitzeaz harago, hausnarketarako geratu ziren hainbat gako gehiago, izan ere, testuinguruak testuinguru, batzuen gurasoek iraindu egiten

zituzten ikastolan ikasten zuten beste gurasoak. Zer pentsa eman die horrek haurrei, baita helduei ere. "Dialektika hori pertsonaiaren eta aktorearen artean oso indartsua izan da esparru guztietan".

Familia askoren iraganak bat egiten du hainbat puntutan. Kasu askotan gertatu dena da aitona-amonak euskaldun peto-petoak izan eta euskara maitatzea -agian erdara ikastera heldu gabe-, baina erabaki zutela haien haurrei frantsesa soilik irakastea, "sozialki gora" egingo zuten ustarekin. Eta areago, generoarekin ere badu lotura: neskei frantsesa eta mutilak euskara irakasten zieten hainbat gurasok. Aipaturiko egoerak pelikulan erakusten dira.

EUSKARA, POLITIKA EGITEA?

Arrosako plazako ostatuan egin dugu hitzordua. Urte asko eman ditu itxita, eta itxura berriturik zabaldu berri du Errotabehera familiak; pelikularen parajea izan da tabernaren eraikina. Leku enblematikoa da, eta bai fikzioan eta bai errealitatean bere balioak mantendu ditu; detailea dirudien arren, aipatu behar da: euskaraz dago karta, eta paretetako afixetako hitzak ere euskaraz dira. Ez da guztien gustukoa, ordea:

Aña Errotabehere, arte taldekoa.

Manex Fuchs, aktorea.

Errotabeheren ostatura herritar batzuk ez dira joaten "ongiotorriak ez direlakoan". Larzabaleko herrian ostatua hartu duen bikote gazte bati ere antzerako zerbait gertatu zaiola aipatu dute, eta puntu hauxe ipini dio Martinezek aferari: "Horrek erakusten du borroka ez dela amaitu. Jendeak uste du euskaraz egitea politika egitea dela".

"Uste dut gaur egun bizi ditugula diskriminazioaren hainbat aurpegi", esan du Manex Fuchs aktoreak -profesionala den bakanetakoa da filmean-. "Maskara aldatzen da, jartzen ditugu aurpegi demokratikoagoak, baina berez, pelikulan kontaktzen den zapalkuntza hori hor dago; aldatzen dena aurpegia da. Batzuetan aktiboagoa da eta besteetan pasiboagoa da jazarpena". Lausotu direla moldeak, alegia.

KONTZIENTZIARIK BADA?

Euskararen historiaren, jazarpen historikoaren eta erresistentziaren transmisiorako balioko du filmak, baina argi diote elkarrizketatuek transmisioa ez dela helburua, "baizik eta ondorioa". Dena den, XX. mendean euskara zapaldua zela "kontzientzia handiagoa" zegoela uste dute, Hegoaldean, argiki, Francoren diktadurarengatik. "Hemen, Iparraldean,

"Euskararen historia zapalkuntza istorioa da; jakin egin behar dugu transmititzen"

euskararen alde egotea zen zapalkuntzaren kontra egotea". Ezagutzari eta transmisioari dagokionean, "eten" bati buruz hitz egin dute.

"Gutxitan esaten da, historia hau, funtsean, trauma bat dela", azpimarratu du Fuchsek. Trauma historiko bat, herri batek bizi duen trauma. "Trauma pertsonalak ikertzen dira, medikuak hor dira, baina trauma kolektiboak aski zailak dira ikertzen". Pelikulara itzuli eta erreferentzia hauek egin ditu: ageri den lehen belaunaldia, Lehen Mundu Gerran haurra zena, euskaraz soilik zekiena eta euskara ukatu zaiona, trauma bizi izan duena da; eta hurrengo belaunaldian "zatiketa" etorri ohi da, parte batek ukatzen jarraitu duelako euskaldun izatea

eta beste batzuek erresistentzia egin dutelako. Bada hirugarren belaunaldi bat ere, ondorengoa, euskara galdu duena eta "lotsa" sentitzen duena horregatik, trauma bizi duena. Edo euskaraz badaki, baina "ez beharbada hain ongi", eta akatsak egiteko beldur da, lotsati. Eta horixe da pelikulan kontaktzen dena, Fuchsen esanetan: "Herri honek bizi duen trauma horretatik nola izaten segitzen ahal dugun".

Memoria ariketa egiteko funtzioa bete nahi du *Bizkaroso* pelikulak, aditza ematen baita XX. mendeko hainbat unetan etenda egon dela memoria eta transmisioa. Agerikoa da pelikulan, esaterako, belaunaldi batek euskara berpizteko grina izan eta haien gurasoek hori apaldu nahi izateko asmoa adierazten dutenean, haiek baitziren lehenago borrokatu zutenak. Seme-alabek ez dute arrastorik beren gurasoek euskaraz dakitenik ere.

"Euskararen historia zapalkuntza istorio bat da, eta hori jakin behar da transmititzen", Martinez zuzendariaren arabera. "Beharbada, horretan asmatuko bagenu, eta fikzioak horretan lagundu badezake primeran, agian jende gehiagok ulertuko du zergatik merezi duen euskaldun izatea". ●